

355

OCTUBRE
2015

MIGRANTS O REFUGIATS?

Yolanda Onghena, investigadora s3nior, CIDOB

Des del moment en qu3 el periodista del canal qatari3 Al Jazeera, Barry Malone, va deixar d'utilitzar la paraula *migrant* per definir les persones que es juguen la vida a la Mediterr3nia, ha sorgit un debat sem3ntic i pol3tic sobre quina paraula seria la m3s adequada per nomenar els centenars de milers de persones que fugen dels seus pa3sos. Per a la redacci3 d'Al Jazeera no hi ha crisi migrat3ria a la Mediterr3nia; hi ha un nombre molt gran de refugiats fugint de la guerra als seus pa3sos i un nombre de persones m3s redu3t que escapa de la pobresa. No 3s una crisi migrat3ria perquè la majoria d'ells s3n refugiats que fugen de conflictes armats, guerres civils i persecuci3 a S3ria, l'Afganistan, l'Iraq, Eritrea o Som3lia, entre altres pa3sos. M3s correcte seria parlar de *moviments migratoris* encara que aquest concepte posa l'accent en el vessant territorial del moviment i el deixa com un acte voluntari, sense anar gaire m3s enll3. Per a uns, el concepte *migrant* ja no 3s v3lid per descriure el que est3 passant a la Mediterr3nia perquè s'ha convertit en un concepte que deshumanitza i generalitza. Per a d'altres, qualificar de refugiats tots els migrants que busquen el cam3 cap a Europa tampoc seria correcte, per m3s que comparteixin itineraris i m3fies, i arriquin les seves vides a la recerca d'una vida millor o de societats amb un nivell de seguretat m3s alt.

Sol passar que quan apareix un problema «nou», sorgeix tamb3 la necessitat de desenvolupar una ret3rica que permeti parlar del problema i situar-ne la «novetat». Amb l'exig3ncia d'una comprensi3 r3pida, certs conceptes es tornen confusos i ambigus. 3s aqu3 on algunes paraules adquireixen una accepci3 gaireb3 m3gica per activar estructures inexistents que haurien d'actuar de manera tranquil·litzadora davant de la nova incertesa. Es tornen termes abstractes que converteixen els esdeveniments en fets an3nims i indefinits, que oculten, la major part de les vegades, arrog3ncies pol3tiques i oposicions reals. La seva funci3 3s reduir la incertesa, per3 no ajuden a comprendre-la o fer-la comprensible. Neutralitzen all3 que 3s incert dintre del que 3s un vocabulari habitual, i permeten, d'aquesta manera, manejar fen3mens, situacions o problemes per a una comprensi3 ef3mera i gaireb3 instant3nia. Tanmateix, el debat que ha sorgit mostra que no existeix tal comprensi3 instant3nia, i el desafiament de situar fluxos mixtos de migrants, refugiats i sol·licitants d'asil amb operacions de contraban i tr3fic de persones 3s s3mptoma d'un desequilibri entre la resposta internacional als desplaçaments forçats i les necessitats dels desplaçats.

Què fa que la comprensió sigui tan confusa?

En l'actualitat, la tasca de reduir la complexitat es complica, en part, pel ritme accelerat dels esdeveniments. També el contacte directe que tenim amb persones que ens interpel·len a través de les imatges ens paralitza. Atrapats per vells valors, som incapaçs d'orientar-nos en aquests nous contextos.

Un recurs per agilitar la comunicació i poder parlar de la crisi o el problema és recuperar i reutilitzar termes ja coneguts —de vegades en desús— però amb els que vam narrar, en altres èpoques, un problema semblant. Tornen així a l'escenari paraules amb certa càrrega històrica com ara *territori*, *autodeterminació* o *conflictes territorials* per explicar realitats conflictives, de les quals encara no en coneixem els efectes. Altres vegades, per deixar clar que es tracta de «noves» situacions, afegirem un adjectiu per actualitzar els vells termes, com per exemple, *brigades gihadistes*, *tribus urbanes*, *nou racisme* o *nous ciutadans*. Fer referència a una cosa coneguda agilita la comunicació, i afegir un adjectiu permet una certa reinterpretació amb el sol fet d'anomenar-lo, tot deixant l'anàlisi de possibles causes i efectes per a més tard.

Refugiat és un concepte polític. Un refugiat, segons la Convenció de Ginebra, del 1951, és «qualsevol persona que, a causa d'un temor ben fundat de ser perseguit per raons de raça, religió, nacionalitat, pertinença a un grup social particular o opinió política, és fora del país de la seva nacionalitat i és incapaç de, o a causa d'aquest temor no vol, buscar protecció en aquest país». Amb la ratificació d'aquest conveni, els 145 estats signataris, membres de les Nacions Unides, es comprometen a protegir aquests desplaçats i accepten una obligació cap a ells, és a dir, que poden entrar en un altre territori on seran acollits i protegits, i on tindran l'oportunitat de sol·licitar asil. Tindran l'estatut de refugiat quan hagin passat pel procés legal que és la sol·licitud d'asil, i hauran d'aportar proves que documentin per què fugen del seu país. En cas que els sigui denegat, el sol·licitant d'asil quedarà en una categoria que se sol dir *immigrant econòmic*, per decisió i definició de l'estat on ha presentat la seva sol·licitud d'asil. L'admissió d'aquests immigrants econòmics estarà marcada per les necessitats del mercat laboral del país en qüestió. Es continua parlant d'*immigrant* —el que arriba— i *emigrant* —el que se'n va—, però els processos actuals de migració no es poden comprendre des de la perspectiva exclusiva de país d'origen i país d'arribada. La diferència entre *refugiat* i *immigrant* es basa en el fet que el moviment del primer seria un desplaçament forçós i, en el cas del segon, voluntari. Un *refugiat* no només és algú que fuig del seu país per escapar de la guerra o la persecució, sinó que li resulta perillós tornar-hi i, per aquesta raó, pot apel·lar a ajut i protecció. L'*immigrant* hauria escollit de manera voluntària desplaçar-se a un altre país i tindria la possibilitat de tornar al d'origen, si així ho decidís. La resolució del desplaçament d'aquest *migrant* serà una possible residència legal o, eventualment, la ciutadania del que s'anomena *país d'acolliment*.

Fins aquí la teoria. Però què passa quan contrastem aquesta teoria amb les múltiples experiències i pràctiques de persones en desplaçament?

Per més que el dret a sol·licitar asil és un dret fonamental —i, per tant, no existirà en sol·licitants d'asil il·legals—, la realitat és una altra. Moltes mesures nacionals dificulten la circulació de les poblacions sense fer distinció entre migrants i refugiats. Cada vegada són més nombrosos els refugiats que s'uneixen a moviments migratoris irregulars i utilitzen els mateixos itineraris i els mateixos serveis dels mateixos traficants, i es procuren, a més, els mateixos documents falsos. Una primera realitat que, sense influir en la diferència fonamental entre refugiats i migrants, sí que contribueix al fet que aquesta distinció es torni confusa.

La línia divisòria entre *forçat* i *voluntari* tampoc no és gaire clara, ja que les motivacions de les persones solen ser diverses. El refugiat fuig d'algun tipus d'amenaça al seu país d'origen. Fugir de la fam, queda en una categoria de migració voluntària? Aquell immigrant que va arribar a Líbia confiant en una millora de les seves condicions de vida i de cop ha de fugir d'aquest país per la violència armada, continua sent immigrant? Altres factors que motiven el desplaçament són la pressió demogràfica, la inestabilitat política, sense parlar dels factors culturals i històrics, i la influència dels mitjans de comunicació. Com anomenem aquells migrants víctimes del tràfic il·legal de persones? Coneixem la motivació dels nens que viatgen sols? En quina categoria es parla de les dones que fugen de sistemes socioculturals o jerarquies patriarcals que violen els drets humans? I encara hi ha un altre factor: totes aquelles persones o grups que, per problemes ecològics, es veuen obligats a desplaçar-se —de manera temporal o permanent— a causa de desastres naturals, la degradació del medi ambient o la desertització que no els permet viure amb seguretat i satisfer les seves necessitats primàries, són migrants? Són refugiats? Per més que existeixen intents de parlar de *refugiats mediambientals*, el concepte encara no té pes a escala jurídica.

Una primera confusió ve donada per la complexitat dels mòbils del desplaçament i la falta d'una gramàtica efectiva que va més enllà d'*inserció*, *integració* o *assimilació*. Una altra confusió és la intencionalitat política en l'elecció de les paraules. La distinció semàntica entre *refugiats* i *migrants* és una arma política evident que genera un discurs basat en dos pols ben diferenciats: d'una banda el desplaçat que s'accepta, el refugiat; d'una altra, el que es rebutja: l'*im*-migrant, l'*in*-vasor. Aquest discurs pot apel·lar als sentiments, fer-nos sentir afligits, penedits o víctimes, però mai responsables del que es planteja com un problema, un conflicte o una crisi. A més, l'estatut de refugiat l'atorga cada país i no una entitat única. Cada país té els seus criteris per decidir si algú realment pot ser considerat refugiat segons la definició jurídica. Si el país declina la sol·licitud, el sol·licitant d'asil no pot obtenir l'estatut de refugiat i serà considerat un migrant en situació irregular i víctima de dures polítiques en matèria d'immigració.

El fenomen en si mateix és complex però les paraules per parlar-ne no són innocents. Es dóna preferència al terme *immigrant* amb l'objectiu de descarregar els estats europeus de la responsabilitat internacional de protegir i acollir els refugiats? Tampoc són innocents aquells adjectius com *il·legals* i *clandestins* que criminalitzen la persona i no el fet d'entrar o romandre de manera irregular en un país. Aquesta connotació pejorativa i, fins i tot, delictiva la trobem en discursos polítics que insisteixen a parlar d'immigrants i no de refugiats. A Itàlia, el líder de la ultradretana Lliga Nord, Matteo Salvini, sol parlar de *clandestins*. En el discurs mediàtic a Polònia es parla encara d'*il·legals*, expressió que, per sort, en la majoria de països ha estat substituïda per *irregulars*. Hongria prefereix parlar d'*immigrants* i ha tancat les seves fronteres per raons identitàries. El Front Nacional francès sol parlar del *perill migratori*. Bart De Wever, de l'NVA flamenca, ha arribat a demanar l'anul·lació o la reformulació del Conveni de Ginebra en relació amb el dret d'asil, en un intent de seduir un electorat d'extrema dreta.

Tampoc es tracta de considerar refugiats tots els desplaçats perquè només portaria a banalitzar la sol·licitud d'asil i l'estatut de refugiat. *Migrants* i *refugiats*: dos conceptes, cada un amb els seus projectes i restriccions específics, amb les seves diferències i les seves similituds que només afegixen més confusió. La migració és un moment en una trajectòria, però sol situar-se com una condició: condiciona generacions senceres de migrants, en referència a un origen llunyà, no només en l'espai sinó també en el temps i, per això, es parla de segona o tercera generació de migrants. No es tracta d'una «nova» amenaça. El que ha canviat és el ritme i la intensitat, però la seva condició de transnacional exigeix una responsabilitat renovada.

En el terreny polític i en l'àmbit de la comunicació, com també en el de la investigació, el concepte de *mobilitat* està substituint progressivament el de *migració*. Per a alguns és un concepte asèptic, sense compromís, però, per aquesta raó, exigeix pensar els desplaçaments en els seus contextos, és a dir, tenint en compte les circumstàncies i les condicions específiques de cada un. Podria ser un punt de partida per pensar una nova política de gestió de fluxos, sense classificacions o assignacions prèvies. Una política, a més, que qüestionés la importància del significat que les persones donen al seu desplaçament com un fluir continu entre intencions, raons i motivacions, totes les quals en interrelació.